

Verlangen naar het licht

Pedagogiek van Plato als spiegel voor het heden

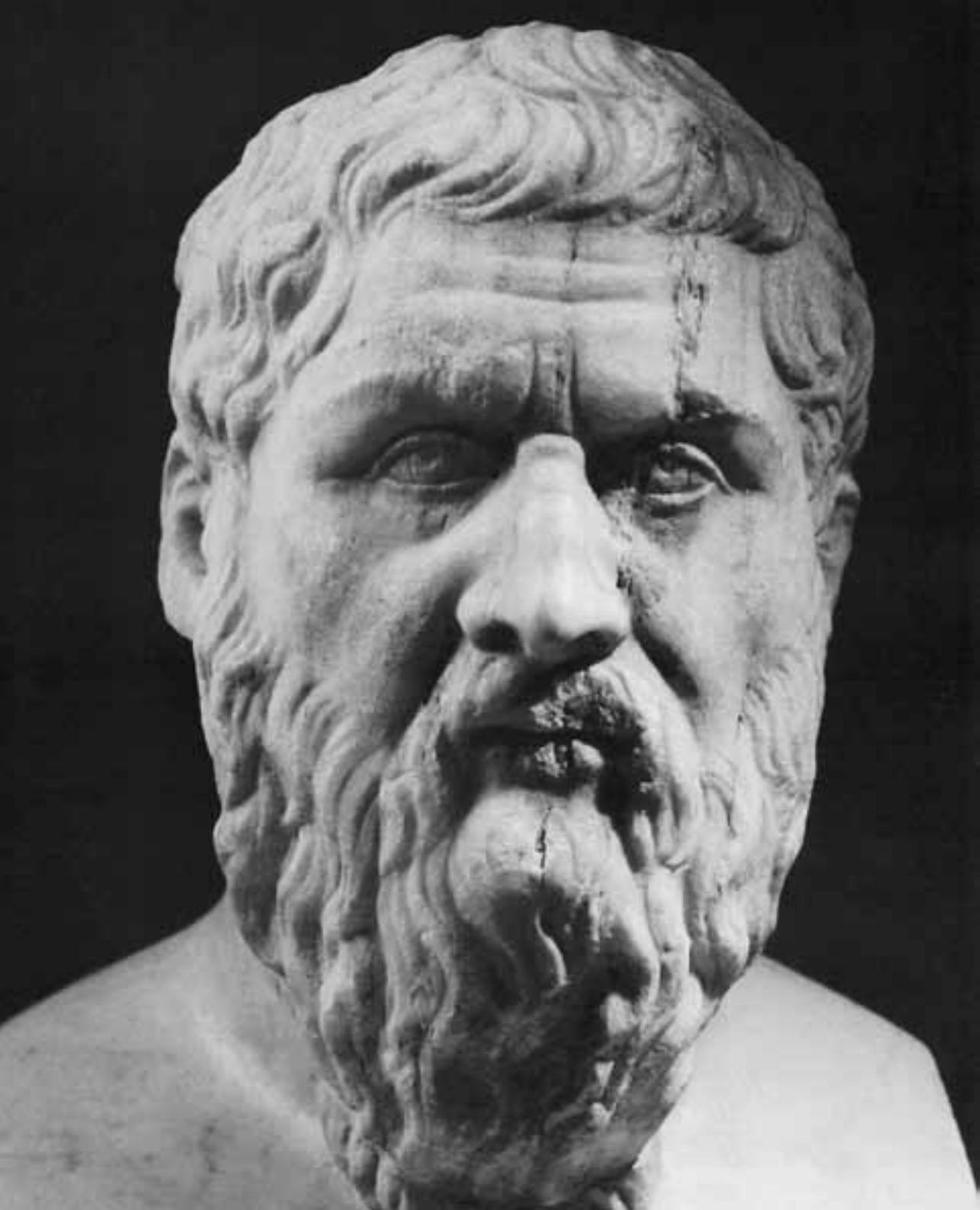
Ewald Mackay

Dit materiaal is onderdeel van het compendium christelijk leraarschap dat samengesteld is door het lectoraat Christelijk leraarschap van Driestar hogeschool. Zie ook www.christelijkleraarschap.nl.

Samenvatting	De pedagogiek van Plato als spiegel voor het heden. Plato ziet de ideale leraar als iemand die de leerling helpt de waarheid te ontdekken. Het artikel gaat in op de vraag welke pedagogische idealen je als docent hebt. Met reflectievragen.
Bronvermelding	Mackay, E. (2012) Verlangen naar het licht. In Vitale idealen, voorbeeldige praktijken (pp. 19-31) Buijten & Schipperheijn Amsterdam.
Thema *	Inspiratiebronnen
Gebruik **	Hoofd
Plaatsingsdatum	2012
Gerelateerde artikelen	n.v.t.
Trefwoorden	Allegorie, antropologie, kennisleer, pedagoog

* In het compendium wordt al het materiaal verdeeld over de acht thema's van christelijk leraarschap: *onderwijs, inspiratiebronnen, leraar, leerling, leerstof, didactiek, schoolteam, leidinggevenden*.

** Het materiaal kan gebruikt worden als onderbouwing en visievorming (*hoofd*), bezinning en reflectie (*hart*) of biedt concrete handreikingen en voorbeelden (*handen*).

Hoofdstuk 2

Verlangen naar het licht*

Pedagogiek van Plato als spiegel voor het heden

Ewald Mackay

Een les aan de Academie

In 1895 verscheen een opmerkelijk boek: *The Time Machine* van H.G. Wells. Dit boek gaat over een diep menselijk verlangen: het overstijgen van de tijd. Wells spreekt in dit boek over een tijdperk dat voor hem nog in de toekomst ligt: de twintigste eeuw. Volgens hem zullen er in deze eeuw enkele wereldoorlogen plaatsvinden. Het is alsof Wells werkelijk in een tijdmachine heeft plaatsgenomen en onze tijd heeft bezocht!

Het beeld van de tijdmachine appelleert aan een verlangen dat diep in onze geest verankerd ligt. Ieder mens zou wel eens in de toekomst of in het verleden willen rondwandelen. Helaas lijkt dit onmogelijk te zijn. Zoals we niet voorbij onze eigen schaduw kunnen springen, kunnen we ook niet voorbij de schaduw van de tijd springen. In de geest kan dit echter wel. We kunnen iemand uit een andere tijd soms bijna echt ontmoeten in wat hij naliët: boeken, schilderijen, muziekstukken of dagboeken. In de spiegel van zijn werk licht de ziel van de maker en de geest van zijn tijd op.

In die zin gaan we nu een tijdreis maken en stappen we in de tijdmachine van Wells. We nemen plaats. De deuren sluiten zich. Een enorme druk perst onze magen samen. We schieten met een enorme snelheid achteruit. De wijzers van onze horloges lopen razendsnel terug. Plotseling voelen we een enorme schok. We zijn geland. De deuren gaan open en verduasd kijken we om ons heen. We bevinden ons 2400 jaar terug in de tijd. De plaats is Athene. We zijn in een hogeschool: 'Akadèmeia' staat er op de gevel: Academie!

We worden verwelkomd door een leerling, die ons de weg naar een witgepleisterd lokaal wijst. Enkele leerlingen zitten daar al klaar, de les gaat bijna

* Het is een bewuste keuze geweest dat de vorm van dit hoofdstuk afwijkt van de overige hoofdstukken.

beginnen. Dan wordt het stil. De leraar komt binnen. We gaan staan en groeten hem. Hij groet ons. De leraar is een breedgeschouderde, indrukwekkende gestalte. Hij neemt plaats achter zijn lessenaar. Hij heet ons welkom. ‘Mijn naam is Aristokles.’

Net als alle leraren heeft hij een bijnaam: ‘De Breje’ ofwel ‘Plato’ (427-347 v.Chr.). Plato ordent zijn spullen en vertelt dan dat hij ons in deze les een verhaal wil gaan vertellen. ‘Probeer goed te luisteren en stel jezelf de vraag wat dit verhaal betekent.’

De gelijkenis van de grot

Even zit Plato in gedachten verzonken, alsof hij zelf wacht op wat komen gaat. Iedereen houdt de adem in. Dan kijkt hij ons aan en begint te vertellen:

‘Stel je eens mensen voor in een soort van ondergrondse grot, met een lange toegang die openstaat naar het daglicht en langs de hele breedte van de spelonk loopt. Van jongs af zijn ze daar aan benen en hals gekluisterd, zodat ze niet van hun plaats weg kunnen. Ze kunnen alleen maar voor zich uit kijken, want de boeien maken het hun onmogelijk het hoofd naar links of rechts te draaien. En wat het licht betreft, dat krijgen zij van een vuur dat boven hen, heel in de verte en achter hun rug brandt. Tussen het vuur en de gevangenen in, in de hoogte, loopt een weg. En kijk, langs die weg is een muurtje opgetrokken, net als één van die schotten zoals marionettenkunstenaars voor de spelers plaatsen, en waarboven ze hun poppen vertonen.

Stel je voor dat er langs dat muurtje mensen lopen met allerhande voorwerpen, die boven het muurtje uitsteken. De gevangen grotbewoners hebben én van zichzelf én van elkaar nooit iets anders te zien gekregen dan de schaduw, die door het vuur getekend wordt op de rotswand voor hen. Ook van de voorwerpen die langs gedragen worden, zien ze alleen de schaduwen. Veronderstel eens dat de gevangenen met elkaar konden praten. Ze zouden menen dat ze, door namen te geven aan wat ze zien, de werkelijk bestaande dingen zelf noemen. Zij zouden nooit iets anders voor de werkelijkheid kunnen houden, dan de schaduwen van de nagemaakte voorwerpen.

Bedenk nu eens waarin voor hen de bevrijding uit de boeien en de genezing van de onwetendheid zou bestaan, indien het hun als volgt zou vergaan. Als één van hen nu eens werd bevrijd van zijn boeien, en ertoe gedwongen werd plots op te staan en op te kijken naar het licht; als hij, bij alles wat hij doet, pijn zou voelen, en als de schittering van het licht het hem onmogelijk zou maken

dingen te onderscheiden waarvan hij daareven de schaduwen zag, dan zou hij in verlegenheid geraken wanneer men hem zou zeggen dat hij nu veel dichterbij de werkelijkheid staat. Hij zou niet kunnen geloven dat wat hij tot nu toe zag, slechts schaduwen en schijndingen zijn. In een eerste en natuurlijke reactie zal hij de pijn van het licht willen mijden en zich naar de schaduwen wenden. En als iemand hem met geweld tegenhoudt, en hem door de ruwe en steile gang voortduwt naar buiten in het zonlicht, zal hij nog meer lijden. Zeker in het begin zullen zijn ogen zo vol lichtstralen zijn, dat hij niet in staat is om ook maar iets te zien van wat wij nu de werkelijkheid noemen. Hij heeft immers de gewenning nodig. Na verloop van tijd zal hij de schaduwen en de dingen van elkaar kunnen onderscheiden. Hij zal de hemellichamen kunnen waarnemen en zelfs de zon kunnen aanschouwen zoals ze is. Dan zal hij daarover beginnen te redeneren en tot het besluit komen dat het de zon is die aan de jaargetijden en de jaren hun uitzicht geeft. Hij zal ontdekken dat de zon alles in de zichtbare wereld regeert, dat ze in zekere zin de oorzaak is van alles wat hij en zijn medegevangenen gewoon waren te zien. Door al deze ervaringen zal hij zichzelf nu gelukkig achten en de anderen beklagen.

Veronderstel nu eens dat in de grot de gewoonte bestaat onderling bepaalde eerbewijzen en lofwoorden en zelfs prijzen uit te loven voor wie van hen het scherpst de langstreckende schaduwen kan waarnemen. Of voor degene die de volgorde waarin de schaduwen voorbijtrekken, kan voorspellen. De gewezen grotbewoner zal door deze lofbetuigingen en prijzen niet meer bekoord worden. Hij zal liever alles lijden dan zich door de 'meningen' van de grotbewoners te laten leiden. Veronderstel ten slotte dat de bevrijde uit eigen wil weer in de grot zou afdalen om zijn ervaringen mee te delen aan de onwetenden, en met hen die altijd gevangen zijn gebleven, een wedstrijd aangaat. Hij zou een mal figuur slaan. Het zou een heel poosje kunnen duren vooraleer zijn ogen zich aan de duisternis hebben aangepast. Men zou zeggen dat zijn tocht naar boven hem de ogen heeft gekost en dat het dus de moeite niet loonde om zelfs maar een poging te doen naar boven te gaan. En, wanneer nu iemand, bijvoorbeeld hij die teruggekeerd is, hen probeerde te bevrijden en naar boven te brengen, zouden ze hem dan niet van kant maken, als ze hem in handen konden krijgen en doden? (De Bleeckere, Meynen, 24-45)

De woordenstroom stopt. Plato lijkt terug te keren van een andere plaats. Tegelijk kijkt hij ons aan met intense concentratie. Hij schraapt zijn keel en zegt: 'In deze les wil ik het verhaal dat ik zojuist vertelde centraal stellen. Wat

betekent het verhaal en waarom vertel ik het aan jullie? Je mag antwoorden bedenken, vragen stellen, in debat gaan, alles is toegestaan wat de betekenis van het verhaal dichterbij brengt. Wie begint?

De antropologie als eerste betekenislaag

Een student: ‘Voor mij is dit verhaal een gelijkenis, een allegorie. Het gaat over verlossing, maar ik zie niet zo goed wat voor verlossing het betreft. Ik zie wel duidelijk een aantal beklagenswaardige mensen, gevangenen: zijn dat de meeste mensen zoals wij en Jan en alleman? Ze bevinden zich in duisternis, in een land van schaduwen. Ze klimmen op naar het licht van de zon, naar het geluk misschien?’

Plato: ‘Je voelt het goed aan. In zekere zin is het inderdaad een verhaal over verlossing. De beelden van licht en donker zijn zeer algemene beelden die verlossing uit een slechte toestand, ofwel duisternis, naar een goede toestand, ofwel licht, uitdrukken. Het verhaal heeft inderdaad met het hoogste geluk te maken.’

Een student: ‘Maar het vuur maakt wel eerst die schaduwen mogelijk, volgens mij.’

Plato: ‘Scherp opgemerkt! Zonder het vuur is er helemaal niets te zien. Dus zelfs in de schemerige toestand in de grot is er nog iets van licht. Het vuur is een afgeleide van de zon. Je kan soms versted staan over hoeveel licht een vuurtje of zelfs een enkele kaarsvlam nog kan geven! Je zou het vuur – om bij mijn beeld van de zon aan te sluiten – nog het beste kunnen vergelijken met de maan. De maan ontvangt haar licht van de zon. Door dit indirecte licht kunnen we ’s nachts toch nog iets zien. Zonder dit licht van de maan zou het ’s nachts een Egyptische duisternis zijn.’

‘Maar nu keer ik terug naar het punt van de verlossing. Wat voor soort verlossing zou er hier aan de orde zijn?’

Een student: ‘U hebt in een vorige les gezegd: ‘Het lichaam is een kerker voor de ziel.’ Bedoelt u in dit licht misschien dat we verlost moeten worden uit onze lage lichamelijke toestand waarin we op onze begeerte zijn gericht? Bedoelt u een verlossing tot het hogere, tot de ziel?’

Plato: ‘Zeker is dat er een aspect van. Wij zitten gekluisterd aan ons lichaam. Het lichaam met zijn begeerten en zinnelijkheid houdt ons vaak af van het hogere. We zijn dan slaaf van ons lichaam in plaats van meester. Het lichaam is als een blind paard dat de ziel meesleurt naar beneden. Verlossing is dan dat de ziel het paard in toom houdt en omhoog leidt.’

Een student: ‘Maar als je het verhaal van de grot goed beluistert, dan

Neo-klassiek standbeeld van Plato in Athene.

is er toch niet alleen sprake van twee niveaus – de ondergrondse grot en de bovengrondse wereld van de zon? Er is volgens mij ook nog een tussenniveau: de trap. Hoe zit dat dan precies?

Plato: 'Je hebt helemaal gelijk. De bovengrondse wereld en de ondergrondse wereld zijn met elkaar verbonden via een steile trap. In zekere zin krijg je aldus drie niveaus: de benedenwereld, de tussenwereld en de bovenwereld. De drie stadia drukken inderdaad een verlossingsweg uit. Jullie hebben geopperd dat het hier om de verlossing van de mens gaat en dat is juist. Binnen mijn denken over de mens (antropologie) zie ik de mens als een wezen met drie niveaus of lagen. Het eerste niveau betreft het onderlichaam ofwel de wereld van de begeerte en de driften. Dit is de materiële wereld. Het tweede niveau betreft de borst ofwel de wereld waar de moed en de wilskracht zetelen. Met onze moed kunnen we soms opstijgen boven onze driften. We kunnen bijvoorbeeld een offer brengen voor ons land. Het hoogste niveau is het niveau van de ziel. Daar zetelt ons denken en ons kennen. Daar bevinden zich het goede, het ware en het mooie als de hoogste kernen van ons bestaan. De mens is in gevecht met zichzelf. Hij verliest de strijd als hij slaaf van zijn zinnen wordt. Hij wint de strijd als hij met zijn ziel zijn zinnen regeert en deugdzaam en dapper leeft. De mens die zo leeft, wordt verlost tot de hogere wereld van de ziel.'

De kennisleer als tweede betekenislaag

Een student: 'Toch hoor ik in de allegorie van de grot ook een andere betekenis. Ik dacht bij het luisteren naar het verhaal meer aan een soort verlossing door toenemende kennis die we ons eigen maken. Dus volgens mij gaat het meer over het menselijk denken en kennen dat tot hogere en betere inzichten komt.'

Plato: 'Je hebt helemaal gelijk. De allegorie gaat over meer dan één zaak. Met jouw woorden raak je aan een tweede betekenis van de allegorie van de grot. Eerst ging het vooral om de vraag naar de mens. Nu gaat het om het menselijke denken en kennen. Dat denken en kennen heeft een voorwerp en dat is de gehele werkelijkheid om ons heen. Als je goed naar de werkelijkheid kijkt, zie je een onvoorstelbare hoeveelheid dingen, mensen, gebeurtenissen, die allen in een enorme chaotische wirwar bewegen. De meeste mensen vinden dat allemaal vanzelfsprekend. Zo is de wereld nu eenmaal! Zij zien aan wat voor ogen is.'

'De filosoof of denker is echter iemand die het gewone ongewoon vindt en zich verwondert over dat alles. Hij vindt het helemaal niet gewoon dat de dingen zijn zoals ze zijn. Hij vraagt zich bijvoorbeeld af of er een structuur of plan achter die oneindige hoeveelheid dingen zit. Neem nu bij wijze van voorbeeld slechts één boom. Die boom heeft duizenden blaadjes. Voor een oppervlakkige waarnemer zijn ze allemaal hetzelfde. Wie goed kijkt, ontdekt dat geen blad hetzelfde is. Maar toch noemen we al die bladeren allemaal 'blad' en alle eiken en iepen noemen we 'boom'. Als we dat niet zouden doen, zou de wereld een totale chaos zijn en zouden we elkaar niet begrijpen. Met ons denken ordenen we dus de wereld via de woorden. De woorden stoppen de dingen uit de wereld in geordende doosjes met etiketten erop en wij proberen grip op de wereld te krijgen via die doosjes. Als je je dat realiseert dan ben je al op de trap: dan ben je je bewust dat er achter of boven de chaos een ordening of structuur zit.'

'De wereld van de grot is binnen deze betekenislaag de werkelijkheid zelf in zijn eindeloze wirwar van dingen, mensen en gebeurtenissen. De taal is dan als het ware het middengebied, de trap die uit de grot omhoog voert. Dit middengebied is het gebied waar we talloze woorden hebben en gebruiken om hiermee de wereld te benoemen en te ordenen. Maar het blijft niet bij die wereld van de woorden die de dingen een naam geven. Je kunt jezelf immers de vraag stellen hoe we aan deze woorden komen? Er moet toch een hogere instantie of maker zijn die ons deze woorden heeft gegeven? Zonder woorden kunnen we het nooit eens worden over hoe we de dingen noemen. Dus de vraag is: Hoe komt het dat wij in ons hoofd weten wat de woorden betekenen? Zowel jullie als ik kunnen met elkaar praten over de 'boom'. Hoe

kan dat eigenlijk? Waarom hebben jullie bij dit woord ‘boom’ hetzelfde ding in gedachten als ik?’

Een student: ‘Van onze ouders hebben wij dat geleerd natuurlijk!’

Plato: ‘Maar van wie hebben zij het dan weer geleerd en hun ouders, enzovoorts, enzovoorts? Dat kan niet aangeleerd zijn want hoe kun je taal aanleren als er geen woorden zijn? Er moet al iets of iemand zijn die het idee ‘boom’ bedacht en dat idee een woord gaf dat naar het ding in kwestie verwees. Volgens mij moet er daarom een hoogste wereld zijn – de bovengrondse wereld van de zon. Voor mij is dit een soort *ideeënrijk* dat achter de woorden en achter de dingen bestaat.’

‘Samengevat onderscheid ik dus drie niveaus: 1) de dingen, ofwel de werkelijkheid zelf; 2) de taal, ofwel het spreken over de werkelijkheid en 3) de ideeën, ofwel de concepten achter de woorden en de dingen. Ik geloof dat de wereld van de ideeën een soort van hemels koninkrijk is, het archief waar de architect van de wereld de blauwdruk van de werkelijkheid bewaart.’

God als architect?

Een student: ‘Is die architect God?’

Plato: ‘Ik weet het niet. Ik ben geneigd om meer van ‘het’ Hoogste dan van ‘de’ Hoogste te spreken. Tegelijk geloof ik in een – ook weer drieledige - hiërarchie van lage goden, tussenwezens en een hoogste goddelijke grootheid die de Ene is. Ik heb het gevoel dat ik hier aan mijn plafond raak en tegen een muur aanloop waar ik niet doorheen kan. Ik probeer slechts te zoeken naar het hoogste beginsel van de wereld. Ik raak echter, dat ervaar ik heel sterk, aan een grens, terwijl het tegelijk zo is dat ik welhaast opgetild word en door iets of iemand word aangeraakt. Mijn grote en dierbare leermeester Socrates sprak, toen wij eens aanlagen in een gastmaal of Symposion, eens van ‘het verlangen naar de goddelijke onervulbaarheid’. Hij wijst hier naar een verlangen naar kennis van het hoogste: iets waar we slechts naar kunnen tasten en zoeken, maar wat we niet kunnen vinden. Mooier heb ik het niemand horen zeggen dus ik herhaal slechts wat mijn leermeester zei.’

Een student: ‘U citeert uw leermeester, Socrates. Hij heeft u blijkbaar dingen geleerd die u nu weet. Ik vraag me in dat licht af of wij ons zelf uit de grot kunnen verlossen en of we zelf de trap op kunnen klimmen om naar de bovengrondse wereld te gaan, of dat we daar altijd iemand anders voor nodig hebben.’

Plato: ‘Jij brengt ons gesprek op een derde betekenis van de allegorie van de grot. Naast de antropologie en de kennisleer is er een derde betekenislaag. Ik wil met behulp van jouw vraag daar graag nader bij stil staan. Ik zou dit de pedagogische betekenislaag willen noemen.’

De pedagogische betekenislaag

Plato: 'Voor mij is Socrates de man geweest die mij tot inzicht gebracht heeft. Misschien moet ik, maar ik doe het met enige schroom, hier mijn eigen levensweg inbrengen in de les van vandaag. Ik ben geboren te Athene. Mijn vader Ariston en mijn moeder Periktione hebben mij een klassieke opvoeding gegeven, die gericht was op de latere uitoefening van een publiek ambt. Al generaties zat het besturen in mijn familiegenen. Ik heb les gehad van leermeesters, zogeheten sofisten, die mij leerden hoe ik de wereld kon regeren via kennis en via handig gebruik van die kennis door een arsenaal van retorische trucs. Kennis is macht en taal is haar wapen. Men zag voor mij, met mijn talent voor kennis en voor taal, een glanzende topcarrière in het verschiet liggen. Maar er sluimerde iets in mij. Ik kon het geen naam geven, want daar had ik geen woorden voor. Het was, achteraf gezegd, een verlangen naar waarheid dat mij dreef. Ik had intuïtief een afkeer van de sofisten, maar ik wist niet waarom.'

'Maar toen, op een dag, ergens in mijn twintigste levensjaar, werd alles anders. Ik ontmoette Socrates. Wat een Silenuskop. Aan hem was niets schoons of machtigs. Het leek meer een zwerver, zoals hij op de markt tussen de fruitkraampjes door scharrelde en de mensen aansprak. Hij stelde hen vragen, hij zette hen aan het denken over al hun vanzelfsprekendheden. Hij zocht de waarheid met een lampje, al dolende over de pleinen en markten van de stad. Hij heeft in mij het vuurtje van de waarheid, dat onbewust al sluimerde, ontstoken. Hij heeft mijn ketenen losgemaakt en mij bij de hand genomen en de steile en bochtige trap opgevoerd. Zijn moeder was verloskundige en voor hem was de filosoof pedagoog van de verlossing. De filosoof verlost de verlangende en zoekende mens tot het licht, tot de waarheid. Hij is daarom vóór alles een leermeester, een pedagoog. Hij manipuleert de leerling niet, maar hij appelleert aan de verlangens naar waarheid, goedheid en schoonheid die in de ziel van de mens sluimeren – en die helaas maar al te vaak nooit wakker gemaakt worden.'

'Socrates heeft mij de wereld van de geest doen zien. Ik ben dankzij hem zelf ook een filosoof geworden. Maar deze idylle werd zeer wreed verstoord toen de bestuurders van Athene in Socrates meer en meer een gevaar gingen zien. Hij was geen opvoeder, maar bederver van de jeugd. Hij stelde hen vragen die in feite aan de poten van hun stoelen zaagden en dat was bedreigend voor de machthebbers van de stad. In een schertsproces hebben ze mijn leermeester tot de dood door de gifbeker veroordeeld.'

Een student: 'Bedoelde u Socrates, toen u in de allegorie sprak van de man die, toen hij terugkeerde naar zijn medegevangenen, niet werd geloofd?'

Plato: 'Ja, hem bedoelde ik. En in algemenere zin kan dit het offer zijn dat je als leermeester soms moet brengen, wanneer je met je leerlingen over

de waarheid spreekt. Met grote waardigheid heeft Socrates de beker gedronken en is gestorven. In zo'n stad als Athene kon ik niet meer leven en ik ben gaan zwerven over de halve wereld, van Egypte tot Syracuse. Uiteindelijk ben ik echter weer in mijn oude Athene teruggekeerd, omdat mij duidelijk werd dat ik slechts één taak had: de fakkel van het onderwijs van mijn leermeester voortdragen. Daarom heb ik hier in de stad de Akademie gesticht, en veel meer dan een filosofische academie is dit eigenlijk een pedagogische academie.'

Een student: 'Wat is dan volgens u een leraar of pedagoog?'

Plato: 'De pedagoog is de man op de trap. Hij helpt de leerling om zijn reis uit de wereld van de onwetendheid naar de waarheid te gaan maken. De pedagoog wakkert het verlangen naar het kennen bij de leerling aan. De echo van de waarheid weerklinkt van nature al op de bodem van de ziel van de leerling. De leerling draagt in zich een afdruk van het hoogste, van de ideëenwereld. Er sluimert iets in hem dat van gene zijde komt. Hij moet alleen worden wakker geschud. Of, om Socrates' beeld van de verloskundige nog eens te gebruiken: de pedagoog verlost de leerling tot het licht van de kennis.'

Onderwijsprogramma

Een student: 'Hoe ziet uw onderwijsprogramma er in grote lijnen uit?'

Plato: Het begint in het lager onderwijs met 'gymnastiek' ofwel de fysieke vakken die bedoeld zijn om het lichaam te oefenen in tucht en discipline. De gymnastiek is verbonden met de 'muziek' ofwel het vakgebied dat – zoals dat bij uitstek gebeurt wanneer wij musiceren! – het fysieke met de geest verbindt. Je moet hier denken aan vakken als lezen en schrijven, literatuur en poëzie.

Het middelbaar onderwijs gaat verder met vakken als meetkunde, sterrenkunde, harmonieleer, enzovoort. Alle vrije mensen hebben in beginsel toegang tot dit algemene voortgezette onderwijs.

Het hogere onderwijs is gericht op degenen die zullen regeren of die de leiding hebben. Het hoogste ideaal is dat van de filosoof-koning die tevens pedagoog-koning is. Hij beschermt zijn volk en voedt het op: niet tot brood en spelen maar tot wijsheid.'

Een student: 'Bereikt u uw pedagogische doel altijd?'

Plato: 'Dit alles is geen gemakkelijke zaak. Meestal mislukt het ook, zoals ik zelf ook heb meegemaakt. Oprecht heb ik geprobeerd Dionysius II van Syracuse op zo'n manier op te voeden tot een rechtvaardig koning, maar hij is uiteindelijk ontmaskerd als de tiran die hij ten diepste is. Ik heb moeten vluchten voor mijn leven om niet hetzelfde lot als Socrates te ondergaan.'

Op zijn schilderij 'De school van Athene' (1510) beeldde Rafaël de filosofen Plato en Aristoteles in het midden af.

'Ik heb hierdoor ontdekt – en dat is een belangrijk aspect van mijn pedagogiek geworden – dat wijsheid niet vrij toegankelijk is. Zij is toegankelijk voor wie haar oprecht zoekt. Daarom moet zij zichzelf soms verhullen. Haar vorm is daarom – wanneer we raken aan de diepste kern van het kennen – niet meer die van een betoog of discours. Dan neemt de wijsheid de vorm van de allegorie aan. Haar betekenis onthult zij slechts in het gesprek over en weer, zoals we dat nu hebben, en niet in een monoloog, en al helemaal niet in manipulatie door middel van een woordenspel. De waarheid onthult haar geheim wanneer zij die ernaar verlangen van aangezicht tot aangezicht tegenover elkaar staan. Daarom schrijf en spreek ik slechts in allegorieën of in dialogen – dat zijn de verhullende vormen van het geheim.'

Een student: 'Wat zou u ons in pedagogische zin willen zeggen als docent of studenten aan een lerarenopleiding'

Plato: 'Ik zou jullie willen aanraden om in je onderwijs altijd te zoeken naar dit pedagogische ideaal van de trap. Geef nooit alleen maar les – welk vak je ook geeft – om leerlingen aan een diploma te helpen. Zoek altijd ernaar om een echte leermeester te zijn. Dat betekent dat je ze vanuit je vak leidt naar een hogere vorm van wijsheid of inzicht of verwondering over het geheim van de dingen. Wiskunde gaat niet over tellen en rekenen, maar over het geheim dat alles een ingegeven orde, maat en getal heeft. De talen laten ons iets zien van een voorgegeven 'rijk van ideeën' waardoor we elkaar kunnen verstaan.'

Zo heeft elk vak zijn eigen overstijgende betekenis en is het een trap naar een deel van de wereld van het ware, het goede en het schone. Zoek daarbij niet de monoloog, maar de dialoog als de beste vorm van het leren!

De les is ten einde. We bedanken Plato, stappen in de tijdmachine, keren terug naar onze eigen tijd, en maken een zachte landing bij onze eigen academie.

Tot slot: ‘Een christen zonder Christus?’

Het denken van Plato is indrukwekkend. Het is niet zonder reden dat de kerk in hem altijd een bijzondere gestalte heeft gezien. Vijf eeuwen na Plato, in de eerste eeuw na Christus, is er zelfs een platoonse denker geweest, Justinus de Martelaar, die door lezing van het begin van het Johannesevangelie ontdekte dat de hoogste wijsheid Christus is. Na Justinus is Plato alle eeuwen door vaak gelezen in de kerk en werd hij ook wel genoemd ‘een christen zonder Christus’. Anderen vinden dit te ver gaan en onderstrepen meer het verschil tussen Plato en het christendom.

Wat het onderwijs betreft, is het opvallend dat Christus zelf veelvuldig in de vorm van gelijkenissen sprak – en dat zijn eigenlijk ook allegorieën! Hij deed dit om verstaanbaar te zijn op een enigszins verborgen wijze, namelijk voor wie Hem werkelijk wilde horen zonder te oordelen. Hij was en is een Leermeester tot God. Hij is Zelf ook God en daarin verschilt Hij van Plato. Christus bracht het offer van Zijn leven ter verlossing van mensen. Naar de inhoud van dit offer is er groot verschil met Socrates, maar naar de vorm is het opmerkelijk dat ook Socrates met het offer van zijn leven heeft betaald voor wat volgens hem de waarheid is.

In het christelijke onderwijsideaal gaat het evenzeer als bij Plato om een ‘zoeken naar de ziel’, om een wereld achter de wereld: het gaat ons om een pedagogiek ‘van gene zijde’, om een overstijgende of ‘transcendente pedagogiek’ die niet op snelle carrière of ambitie is gericht maar op waarheid.

Reflectievragen

1. *Hoe kijk je aan tegen de opvatting van de Vroege Kerk dat Plato ‘een christen zonder Christus’ is? Bedenk hierbij dat hij geen kennis had van het Oude Testament en ver voor Christus leefde. Iemand die zozeer een zoekend mens is geweest, werd door de Vroege Kerk heel positief gewaardeerd. Wat is jouw gedachte daarover?*

2. *In Plato's denken over onderwijs en over filosofie klinkt altijd de erfenis van zijn leermeester Socrates door. Heb je zelf ook zo iemand gehad in je onderwijsgeschiedenis? Wie was die persoon en wat heeft hij voor jou als leraar in opleiding betekend?*
3. *Heel Plato's levensverhaal heeft hem gemaakt tot de leermeester die hij was. Is dit niet altijd zo? Klinkt niet altijd je eigen levensverhaal in je lessen door? Is niet alle onderwijs persoonlijk? Moet je dat niet betrekken in je lessen en laten zien wie je bent als mens en als leraar? Of moet je juist betrekkelijke afstand bewaren ten aanzien van je leerlingen?*
4. *Wat vind je van Plato's pedagogiek van de opheffing naar het hoogste?*
5. *Hoe zou je in jouw les vanuit jouw vak de leerling kunnen opheffen tot dat hoogste, in feite religieuze niveau?*

Literatuur

W. Aalders (1984). *Plato en het christendom. Over het Griekse, het christelijke en het ideologische denken*. Den Haag: Voorhoeve.

P. Brommer, 'Plato', in: I. van der Velde (red.) (1969, 2^e druk). *Grote denkers over opvoeding*. Pagina 1-31. Amersfoort: Meulenhoff Educatief.

S. de Bleekere, M. Meynen (1994). *Leren filosoferen. Een vrije toegang tot het Huis van de filosofie*. Kapellen: Pelckmans.

T. Kroon, B. Levering (2007). *Grote pedagogen in klein bestek*. Amsterdam: SWP.

H. Marrou (1948). *Histoire de l'Education dans l'Antiquité*. Editions du Seuil.

C.J. de Vogel (1983, 3e druk). *Plato, de filosoof van het transcendente*. Bussum: Het Wereldvenster.